

نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان
سال دوم، شماره ۲، بهار ۱۳۹۴

نقش گردشگری شهری در توسعه کالبدی شهر کرمانشاه*

دکتر احمد پوراحمد

استاد گروه جغرافیای انسانی دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران

فرانک بهدوست*

کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه تهران

طاهره نظری

کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه تهران

چکیده

گردشگری شهری، در سال‌های اخیر به دلیل مشکلات روحی حاصل از زندگی شهری، اهمیت یافته است. توریسم به یکی از بخش‌های اثرگذار بر کاربری زمین‌های شهری تبدیل شده است. ضرورت و اهمیت این تحقیق از آنجا ناشی می‌شود که شهرستان کرمانشاه به دلیل قدمت تاریخی، برخورداری از جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مناسب در اطراف شهر، موقعیت مرزی و عبور زائرین کربلا از این منطقه، همواره مورد توجه گردشگران بوده و گردشگری می‌تواند زمینه توسعه منطقه را فراهم سازد. این تحقیق از نوع کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است. هدف این تحقیق تحلیل نقش گردشگری در توسعه کالبدی شهر در دو دهه اخیر و ارزیابی نقش آن در افزایش زیرساخت‌های گردشگری می‌باشد. برای انجام این تحقیق از پرسش‌نامه مردم و مسئولین استفاده شد که با نرم‌افزار SPSS و از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن تحلیل شد و برای تطبیق اطلاعات، با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای و نرم‌افزارهای GIS و ENVI نقشه‌های کاربری اراضی سال‌های ۶۵ و ۸۹ ایجاد شد که جهات و روند توسعه شهر و میزان تغییر کاربری‌های کشاورزی و بایر به کاربری شهری در آن مشخص شده است و با بررسی نقشه‌های کاربری شهری سال ۸۱ و ۹۵ به مقایسه مساحت سایر کاربری‌ها با کاربری جهانگردی پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با تحلیل متغیرهای حاصل از پرسش‌نامه‌ها، گردشگری در توسعه کالبدی شهر کرمانشاه ۷۴ درصد تأثیر داشته و با مقایسه میزان کاربری‌های جهانگردی در سال‌های ۸۱ و ۹۵ هم این امر مورد تأیید قرار گرفته است به طوری که مساحت کاربری جهانگردی در سال ۹۵ نسبت به ۸۱، تقریباً ۶ برابر خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: توسعه کالبدی، توسعه شهری، گردشگری شهری، شهر کرمانشاه

پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۳/۱۹

fbhdost@alumni.ut.ac.ir

* دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۲۳

** نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

۱- مقدمه

امروزه توریسم یکی از امیدبخش‌ترین فعالیت‌هایی است که از آن به عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌شود و براساس چهار دهه تحقیقات بانک جهانی، گردشگری به عنوان اهرمی قدرتمند در الگوواره توسعه مورد تأیید قرار گرفته است (دونالد و شاون، ۲۰۰۷: ۳۵۰). بسیاری از کشورها منافع اقتصادی و اجتماعی‌شان را از گردشگری دریافت می‌کنند و درآمدهای گردشگری را برای توسعه زیرساخت‌های منطقه به کار می‌گیرند (ایسلز و کاستا، ۱۹۹۶: ۴۶). شهرها یکی از پر بیننده‌ترین مقاصد گردشگری جهان به شمار می‌آیند که هر ساله پذیرای میلیون‌ها نفر گردشگرند و گردشگری شهری اکنون به فعالیت مهمی مبدل گشته است که جریان کارها، اقدامات اجتماعی و تغییرات فضایی فراوانی را به ویژه در کشورها شکل می‌دهد. نقش شهرها در جذب گردشگران و شکل‌گیری گردشگری شهری به عنوان یک الگوی فضایی گردشگری در عصر حاضر بُعد دیگری از اقتصاد شهری را شکل داده است که به نوسازی و توسعه سیمای شهری، سیستم حمل‌ونقل، اقامتگاه‌های گردشگری، بهبود و ساماندهی زیر ساخت‌های شهری منتهی می‌شود (بارکر و پیچ، ۲۰۰۲: ۲۴۷).

شهرهای قرن بیست و یکم، بدون تردید با چالش‌های بزرگی مواجه خواهند بود که یکی از مهمترین آنها، تمرکز فقر در آنهاست. فقر شهری بویژه در کشورهای در حال توسعه، با سرعت بیشتر و حجم بالاتری در حال گسترش است (گزارش‌های توسعه انسانی سازمان ملل متحد، ۲۰۰۸: ۱۵). توسعه خدمات جهانگردی علاوه بر اینکه اصالت‌های منطقه‌ای را برجسته می‌سازد؛ از حاصل آن در حفظ و ساماندهی این اصالت‌ها و نیز به وجود آوردن توازن بهینه منبع و طرز استفاده مناسب از آن برای حفظ، نگهداری، رشد و توسعه منابع طبیعی و ملی نیز بهره می‌جوید و همزمان با آن از مزایای اقتصادی مربوط به آن هم برخوردار می‌شود (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۲). گردشگری در زمان حاضر به یکی از بخش‌های اثرگذار بر کاربری زمین‌های شهری تبدیل شده است. همزمان با رشد کاربری‌های مربوط به بخش گردشگری و افزایش تمرکز و تراکم در شهر، نیاز به کاربری‌های دیگر از جمله: شبکه معابر و دسترسی‌ها، تأسیسات و تجهیزات زیربنایی شهری افزایش می‌یابد، که باعث گسترش کالبدی شهر خواهد شد (لسلی، ۱۹۹۷: ۲۱).

موقعیت جغرافیایی یک شهر چنانچه با دیگر عوامل لازم در هماهنگی باشد، می‌تواند به نوبه خود در تکوین نقش معینی برای شهر، مؤثر باشد. بسیاری از شهرهای ایران رشد فضایی و اهمیت یافتن خود را مدیون موقعیت جغرافیایی خود هستند (رهنمایی، ۱۳۷۱: ۳۸).

قدمت تاریخی شهرستان کرمانشاه به علت دارا بودن شرایط مساعد اقلیمی و زیست‌محیطی از دوران پیش از تاریخ به عنوان یکی از استقرارگاه‌های بشری مورد توجه بوده که نتایج حاصل از کاوش‌های باستان‌شناسی در این مکان حاکی از این مطلب است. در این استان تاکنون ۳۶۰۰ اثر تاریخی شناسایی شده است که از این تعداد تاکنون ۱۹۳۶ اثر در فهرست آثار ملی و مجموعه تاریخی «بیستون» در فهرست آثار جهانی به ثبت رسیده است. علاوه بر جاذبه‌های تاریخی، تاکنون یکصد اثر به عنوان آثاری که قابلیت ثبت در فهرست آثار طبیعی ملی کشور را دارد، شناسایی شده و از این تعداد تاکنون ۴۰ اثر به ثبت ملی رسیده است که این رقم میزان ثبت قابل توجه است؛ با توجه به اینکه در کل کشور تاکنون ۸۰ اثر طبیعی به ثبت ملی رسیده است (سازمان میراث فرهنگی استان کرمانشاه، ۱۳۹۰).

افزایش آمار گردشگران به این منطقه هم قابل توجه است و در سال ۱۳۷۹، تعداد آنها ۲۵۰۰۵۹۷ مسافر بوده و در سال ۱۳۸۹ به ۷۹۸۵۴۲۱ رسید (واحد آمار سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان کرمانشاه، ۱۳۹۰) که رشد چشمگیری داشته است و نیاز به توسعه امکانات برای میزان ماندگاری گردشگران را ضروری می‌سازد و گردشگری می‌تواند شهر را به مکان بهتری برای زندگی تبدیل کند و از آن دسته از ویژگی‌های شهری که شهروندان بیشترین اهمیت را به آنها می‌دهند؛ حمایت کند.

گردشگری شهری، شاخه‌ای از گردشگری است که سعی دارد گردشگری را به عنوان یک پدیده مهم و مؤثر در تغییرات شهری (کالبدی، اجتماعی، سیاسی و مدیریتی) و توسعه شهری مورد بررسی قرار دهد (موحد، ۱۳۸۶: ۱). فعالیت‌های گردشگری در شهرها تأثیرات قابل توجهی روی ویژگی‌های کاربری زمین دارد که ضریب این تأثیرات، وابسته به عوامل متعددی است که در حوصله این پژوهش نمی‌باشد (ولتسکیت، ۲۰۰۰) به نقل از (مقدم و رنجبری، ۲۰۱۰: ۸۴).

فعالیت‌های گردشگری موجب تخصّصی شدن عملکرد قسمت‌هایی از شهر (به تجاری، تفریحی، مسکونی، فرهنگی و ...) و تغییر ماهیت و کیفیت عملکرد کاربری‌های خدماتی می‌شود (همان).

به افزایش کمی و کیفی کاربری‌ها و فضاها کالبدی (مسکونی، تجاری، مذهبی، ارتباطی و ...) یک شهر در ابعاد افقی و عمودی که در طول زمان انجام می‌گیرد، «توسعه فیزیکی» یا «کالبدی» گفته می‌شود (زنگی‌آبادی، ۱۳۷۲: ۳۸). عوامل مؤثر بر توسعه کالبدی شهرها را می‌توان تحت عناوین زیر بررسی کرد:

- عوامل طبیعی: از عوامل طبیعی که در توسعه شهرها دخیل می‌باشند، می‌توان به عوامل اقلیمی (ریزش جوی، باد، دما، ارتفاع و شیب خاک و منابع تامین آب اشاره کرد (بحرینی، ۱۳۷۷: ۱۵۶).

- عوامل اجتماعی: از میان این عوامل می‌توان به عامل اعتقادی و فرهنگی نیز اشاره کرد چرا که مذهب و اعتقادات مذهبی، وجود زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس مذهبی از دلایل پیدایش و توسعه شهرها هستند (هوشیار، ۱۳۸۴: ۲۲).

- عوامل اقتصادی: از جمله عوامل اقتصادی مؤثر بر توسعه شهرها می‌توان به نقش اقتصادی غالب شهر، نظیر حمل و نقل، خدماتی، توریستی، معدنی و ... اشاره کرد. بدیهی است که مطالعات اقتصادی در هر برنامه‌ریزی شهری به منظور تدوین برنامه‌های نوسازی و بهسازی و مشخص نمودن احتیاجات جمعیت و امکاناتی که در این زمینه وجود دارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (ریچارد، ۲۰۰۱: ۲۸۲).

- عوامل سیاسی و نقش دولت: سیاست دولت‌ها از جنبه‌های متفاوت می‌تواند در توسعه شهرها مؤثر باشد و از جمله در توسعه شهرهای اداری و سیاسی، وابستگی اقتصادی شهرهای جهان سوّم، روابط تولیدی حاکم بر جامعه و بوجود آمدن زاغه‌نشینی و حومه‌نشینی، فرسودگی بخش مرکزی، ایجاد بانک زمین و کنترل فرم توسعه شهرها و استفاده بهینه از زمین‌های شهری دخیل است (اسودساتر، ۲۰۰۳: ۱۲۸).

- عوامل ژئوپلیتیکی: این عوامل در راستای اهدافی همچون تثبیت مرز و امنیت این نواحی، تاسیسات مراکز نظامی و صنایع دفاعی می‌توانند در توسعه شهرها نقش مهمی را ایفا نمایند (محمدی، ۱۳۷۵: ۲۷۹).

کرمانشاه، شهری قدیمی و تاریخی است که در طول سال‌های اخیر به سرعت متحول و نوسازی شده است این امر عدم تعادلی را میان بافت‌های کهن و جدید شهر باعث شده است که در کنار عملکردهای قدیمی (مثل موقعیت گذرگاهی، راه عبوات، جاده شاهی، موقعیت تجاری، کشاورزی، سیاسی) عملکردهای جدید اقتصادی-اجتماعی (موقعیت اداری، خدماتی، گردشگری و ...) در سطوح شهرستان، استان و کشور نیز در قرن اخیر برای آن تثبیت شده است (مهندسين مشاور تدبير شهر، ۱۳۸۱: ۲۵). این تحقیق به دنبال آن است تا به بررسی توسعه کالبدی این شهر طی سالهای ۹۵-۱۳۸۱ و همچنین ارزیابی نقش توریسم در افزایش زیرساخت‌ها، هتل‌ها و مراکز اقامتی و ... این شهر بپردازد.

در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، در خارج و داخل کشور تحقیقاتی صورت گرفته که مهمترین این مطالعات به اجمال در جدول (۱) آورده شده است.

جدول ۱- پیشینه تحقیق

نام پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
Spanoudis	۱۹۸۲	بررسی روندهایی در برنامه‌ریزی توریسم و توسعه در منطقه پاموس یونان	در این پژوهش، توریسم در رابطه با اصول برنامه‌ریزی مورد ارزیابی قرار گرفت.
Hall	۱۹۸۷	توسعه شهر و آینده توریسم در نواحی صنعتی اروپا	نتایج نشان داد که توریسم می‌تواند نقش مهمی در مراحل توسعه اقتصادی در بسیاری از شهرهای قدیمی با فراهم کردن شغل، داشته باشد و شهرها هم کیفیت زندگی را در رستوران‌ها، مراکز خرید، فعالیت‌ها و سرگرمی‌ها بهبود می‌بخشد که این پروژه‌های برنامه‌ریزی حرفه‌ای و تخیلی در بیشتر شهرهای انگلیس می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.
Garcia Falcon & Medina Munoz	۱۹۹۹	توسعه توریسم پایدار (مطالعه موردی: گران کاناریا)	به جنبه‌های فرهنگی-اجتماعی، محیطی، اقتصادی توسعه توریسم اشاره کرده‌اند و راهکارهایی جهت ساخت استراتژی‌هایی برای توسعه توریسم پایدار در جزیره گران کاناریا پیشنهاد داده‌اند و توسعه پایدار به عنوان یک نیاز ضروری برای دستیابی به اهداف اقتصادی می‌داند.
Reinholde & Efara	۲۰۰۱	بررسی نقش توریسم در برنامه‌ریزی‌های توسعه لتونی	بیشتر توجه در این پژوهش به تجارب عملی برنامه‌ریزی توریسم در شهرداری‌های محلی لتونی کار شده است که برای توسعه این منطقه دولت خود، ۱۴ برنامه توسعه را مشخص کرده است.
Akis	۲۰۰۹	تأثیر توریسم در توسعه شهر آنتالیا	نتایج نشان داد آنتالیا یکی از شهرهایی است که بیشترین تأثیر را از توریسم در توسعه شهر از سال ۱۹۸۰ در ترکیه داشته است. مشکلاتی در این شهر برای رسیدن به توسعه وجود دارد که از جمله ترافیک، کمبود تسهیلات عمومی شهری، حمل و نقل و ... می‌باشد. سپس به ارائه راهکارهایی برای این مشکلات پرداخت.
Irina Popescu	۲۰۱۰	نقش گردشگری شهری در توسعه استراتژیک منطقه برزیل	با ارائه تور به راهبرد توسعه منطقه برزیل، از طریق ارزیابی بازار، توسعه چشم‌انداز، طرح توسعه و ایجاد یک منطقه تجاری پرداخت
Zand moghadam &	۲۰۱۰	تأثیر فعالیت‌های گردشگری در استفاده از زمین‌های	نتایج نشان داد که شهر به عنوان یک مکان توریستی و فعالیتهای گردشگری و توسعه فضایی- فیزیکی توریسم است الگوهای

توزیع فضایی، تعداد و نوع و ماهیت کاربری اراضی شهری، ارزش زمین و مسکن بر ساخت و ساز و توسعه فیزیکی شهر تأثیر می‌گذارد.	شهری		Ranjbari
ضمن مقایسه دو الگوی گردشگری در تایوان به بررسی اثرات گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان پرداخته و نگرش آنان نسبت به گردشگری را مورد تحلیل قرار داده است. نتایج حاکی از تفاوت بین دو الگوی گردشگری به لحاظ اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است.	بررسی نگرش ساکنان به توریسم در تایوان	۲۰۱۳	Chuang ShuTzu
با بررسی جاذبه‌های گردشگری، نقش آنها را در توسعه منطقه بیان کرد. برای این کار از روش توصیفی استفاده نمود.	بررسی جاذبه‌های گردشگری شهرستان کرمانشاه	۱۳۷۷	هدایی
نتایج تحقیق نشان داد که الگوی فضایی توریسم شهر اصفهان مبتنی بر بافت و فضای تاریخی است و بیشتر بخش مرکزی شهر را در بر می‌گیرد. از دیگر نتایج می‌توان به معنادار بودن رابطه بین نوع محل اقامت گردشگران با تعداد جاذبه‌های بازدید شده و تفاوت بین گردشگرانی که با مطالعه و اطلاعات لازم با گردشگران که بدون مطالعه وارد شهر می‌شوند در استفاده از فضاهای توریستی ذکر کرد.	بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری در شهر اصفهان	۱۳۸۱	موحد
نتایج نشان داد که توسعه گردشگری در این بخش مشکلاتی زیست محیطی را به وجود آورده است. از میان تأثیرات منفی گردشگری در این بخش می‌توان به آلودگی آب، خاک و هوا و نابودی گیاهان اشاره کرد.	بررسی تأثیرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی (مورد: بخش طرقله در شهرستان مشهد)	۱۳۸۲	علیزاده
نتایج نشان داد که توسعه ناحیه‌ای در شهرستان گرگان عمدتاً بر بخش کشاورزی و صنعت بوده و توان‌های مربوط به گردشگری و استفاده از آن برای توسعه این شهرستان به صورت ترکیبی و مرتبط با دیگر ظرفیت‌های تولیدی موجود کمتر مورد توجه قرار گرفته و این تحقیق ضمن مطالعه نظام گردشگری شهرستان گرگان، توان‌ها و تنگناهای توسعه گردشگری این شهرستان را در قالب الگوی سوات معرفی کرده و در نهایت راهکارهای ارائه نمود.	نقش گردشگری در توسعه ناحیه‌ای گرگان	۱۳۸۶	جاهدی
یافته‌ها نشان داد که گردشگری به عنوان عامل فشار کلیدی، نقش مهمی در بروز پیامدهای اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی در حوزه کلاردشت داشته است.	بررسی تأثیرات گردشگری در چهارچوب پایداری در شهر کلاردشت	۱۳۸۶	قدمی
نتایج نشان داد که رابطه آماری معناداری میان رشد گردشگری تجاری در شهر بانه با تغییرات بافت کالبدی- فضایی شهر وجود دارد به طوری که افزایش جمعیت شهری، افزایش کاربری اراضی، افزایش ساخت و ساز واحدهای مسکونی و مجتمع‌های تجاری به همراه رشد مراکز اقامتی و پذیرایی از بارزترین نمودهای این روابط و تغییرات بر شمرده می‌شوند.	تأثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی- فضایی مناطق شهری (مطالعه موردی: بانه)	۱۳۸۸	حاجی‌نژاد و همکاران
نتایج تحقیق نشان داد که مشکلات مدیریتی، عدم مشارکت مردم محلی و عدم تبلیغات و شناساندن سایر جاذبه‌های شهر مشهد از عوامل مهم ناپایداری گردشگری در بافت مرکزی شهر مشهد است که برای رفع این مشکلات راهکارهایی ارائه شده است.	بررسی عوامل مؤثر در پایداری گردشگری شهری با تأکید بر بهسازی و احیای بافت‌های شهری در بافت مرکزی شهر مشهد	۱۳۹۰	تقوایی و همکاران

(مأخذ: نگارندگان)

۲- داده‌ها و روش‌شناسی

۲-۱- داده‌ها

در این تحقیق روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به طور کلی در دو طبقه کلی

دسته‌بندی می‌شوند که عبارتند از:

- مطالعه کتابخانه‌ای: بخشی از مطالعات به صورت کتابخانه‌ای بوده که طی آن انواع پایان‌نامه‌های مرتبط، طرح جامع گردشگری استان کرمانشاه، مجموعه مقالات، طرح‌ها و نقشه‌های مرتبط با حوزه مورد مطالعه، مراکز اسناد و کتابخانه‌های سازمان مسکن و شهرسازی، شهرداری و میراث فرهنگی کرمانشاه، آمارنامه‌ها و سالنامه‌های آماری، طرح‌های پژوهشی و ... مورد بررسی قرار گرفتند.

- مطالعه میدانی: به منظور تکمیل مطالعات کتابخانه‌ای در ارتباط با گردشگری و توسعه منطقه مورد مطالعه از روش میدانی، پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده استفاده شد. در این مرحله اطلاعات و داده‌های تحقیق با استفاده از پرسشنامه، از جامعه نمونه و مصاحبه با مسئولین تهیه گردید. این پرسشنامه حاوی سؤالات باز و بسته است، که سؤالات باز، بعد از تکمیل پرسشنامه‌ها کدگذاری و در تحلیل، مورد استفاده قرار می‌گیرد و سؤالات بسته هم از طریق نرم‌افزارهای آماری پردازش می‌شوند.

۲-۲- روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نوع پژوهش‌های موردی، برحسب محتوا از نوع تحقیقات کاربردی و روش آن توصیفی- تحلیلی است. جامعه آماری در این تحقیق مردم شهرستان کرمانشاه است که با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۳ خانوار به عنوان نمونه آماری انتخاب شد و تعداد ۴۰ نفر از مسئولین سازمان‌های میراث فرهنگی، شهرداری، مسکن و شهرسازی، هتل‌ها، رستوران و دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی می‌باشد که به توزیع پرسش‌نامه در میان آنان پرداخته شد. برای تعیین روایی پرسش‌نامه تحقیق، با چند تن از اساتید، صاحب‌نظران و کارشناسان مشورت به عمل آمده و نظرات و پیشنهادهای اصلاحی آنان در پرسش‌نامه اعمال گردید. برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که دامنه آن ۰ تا ۱+ است که پایایی سازه‌های پژوهش در جدول (۲) آمده است که مقدار آن برای پرسش‌نامه‌های مردم محلی ۰/۸۷ و مسئولین ۰/۸۸ است و بالاتر از ۰/۷ است که نشان دهنده همسازی بالا و پایایی بالای گویه‌های هر سازه است.

جدول ۲- میزان آلفای محاسبه شده برای پرسشنامه‌ها

مسئولین	مردم محلی	
۰/۸۸	۰/۸۷	کل پرسش‌نامه

در این تحقیق با استفاده از نرم‌افزارهای آماری Excel و SPSS جهت تحلیل آمارهای پارامتری و ناپارامتری و فنون و تکنیک‌های آماری بدین شرح اقدام شد:

- تعیین ضریب آلفای کرونباخ جهت بررسی اعتبار روایی پرسشنامه‌ها.
- تعیین ضریب همبستگی اسپیرمن.

در ادامه با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای و نرم‌افزار ENVI و GIS برای تهیه نقشه‌های کاربری اراضی و نشان دادن توسعه کالبدی شهر به منظور بررسی تطبیقی نتایج حاصل از پرسش‌نامه‌ها با نقشه‌های کاربری اراضی شهر کرمانشاه اقدام شد.

۳- بحث

در این بخش برای بررسی تأثیرات ناشی از توریسم در شهر کرمانشاه بر روی مؤلفه‌های کالبدی دو متغیر «تغییر کاربری اراضی شهری» و «افزایش امکانات» مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۳-۱- تغییر کاربری اراضی شهری

برای آزمون تأثیر گردشگری بر روی متغیر تغییر کاربری اراضی به بررسی سه مؤلفه تغییر کاربری اراضی شهری کرمانشاه، گسترش فضاهای خدماتی در مسیر محورهای گردشگری شهر از قبیل راه ارتباطی کربلا و شمال و مرکز شهر و افزایش فضاهای تفریحی و گردشگری پرداخته شده است. برای مؤلفه تغییر کاربری اراضی شهری میزان احتمال محاسبه شده بزرگتر از سطح آلفای ۰/۰۵ است. بدین معنی که از دیدگاه جامعه میزبان، گسترش گردشگری، سبب تغییر کاربری اراضی شهری نشده است و از دیدگاه مسئولین و مردم، میزان احتمال محاسبه شده برای مؤلفه‌های گسترش فضاهای خدماتی و افزایش فضاهای تفریحی و گردشگری از سطح آلفای ۰/۰۵ کوچکتر است. بنابراین از دیدگاه جامعه میزبان، گردشگری، موجب توسعه فضاهای خدماتی و افزایش فضاهای تفریحی شده است. (جدول ۳)

جدول ۳- همبستگی بین توریسم و تغییر کاربری اراضی شهری از دیدگاه جامعه میزبان

مؤلفه		تغییر کاربری اراضی شهری کرمانشاه		گسترش فضاهای خدماتی نظیر رستوران‌ها، هتل‌ها و ...		افزایش فضاهای تفریحی و گردشگری	
ضریب همبستگی	ارزش	سطح معناداری	ارزش	سطح معناداری	ارزش	سطح معناداری	ارزش
اسپیرمن (مسئولین)	-۰/۰۲۸	-۰/۲۱۱	۰/۱۱۶	۰/۰۱۴	۰/۴۷۵	۰/۲۶۶	
اسپیرمن (مردم)	۰/۶۵۳	۰/۳۶۱	۰/۱۴۷	۰/۰۰۰	۰/۱۴۱	۰/۰۲	

۳-۲- افزایش امکانات

برای تحلیل تأثیرات گردشگری از جنبه افزایش امکانات رو بنایی و زیربنایی به بررسی دیدگاه جامعه میزبان و مسئولین در مورد سه مؤلفه بهبود امکانات اقامتی (هتل، مسافرخانه و ...)، ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی و بهبود راه‌ها پرداخته شد که از دیدگاه مسئولین و مردم محلی، میزان احتمال محاسبه شده برای مؤلفه‌های بهبود امکانات اقامتی و راه‌ها از سطح آلفای ۰/۰۵ کوچکتر است. بنابراین می‌توان گفت از دیدگاه جامعه میزبان، گسترش گردشگری، باعث بهبود راه‌های ارتباطی و امکانات اقامتی و ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی در شهر کرمانشاه شده است ولی از دیدگاه مسئولین، گردشگری موجب ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی نشده و این، عکس نظر مردم است. (جدول ۴)

جدول ۴- همبستگی بین توریسم و بهبود امکانات رو بنایی و زیربنایی از دیدگاه مسئولین و مردم

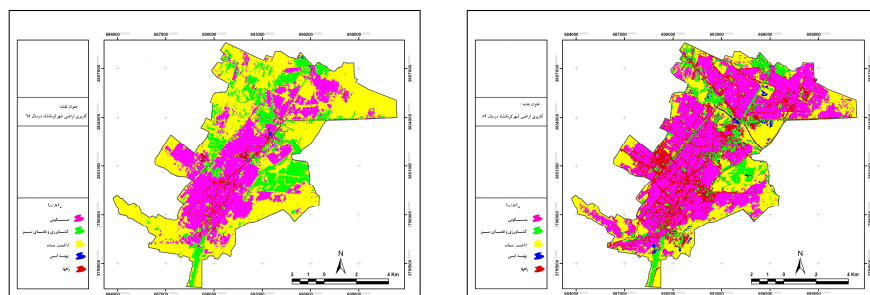
بهبود راه‌ها		ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی		بهبود امکانات اقامتی (هتل و مسافرخانه)		مؤلفه
ارزش	سطح معناداری	ارزش	سطح معناداری	ارزش	سطح معناداری	ضریب همبستگی
۰/۱۲۷	۰/۴۳۴	۰/۲۶۶	۰/۰۹۷	۰/۲۴۷	۰/۱۲۷	اسپیرمن (مسئولین)
-۰/۲۱۸	۰/۲۳۷	۰/۰۰۰	۰/۴۰۱	۰/۰۴	۰/۳۷۱	اسپیرمن (مردم)

برای اطمینان از یافته‌های پرسش‌نامه در مورد نقش توریسم در توسعه کالبدی به تطبیق نتایج مطالعات میدانی با توسعه کالبدی شهر از طریق تصاویر ماهواره‌ای پرداخته شده است.

۳-۳- بررسی توسعه کالبدی شهر به وسیله تصاویر ماهواره ای

با توجه به اهداف تحقیق در این بخش با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای (سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۹) جهت بررسی میزان تغییر کاربری‌ها به ویژه کم و کیف تغییر کاربری‌های کشاورزی به کاربری‌های شهری از نرم‌افزارهای ArcGIS و ENVI استفاده شده است. به این طریق که تصاویر ماهواره‌ای (توسط ماهواره لندست و سنجنده TM گرفته شده است و تاریخ عکسبرداری آن مربوط به ژوئیه سال ۱۹۸۶ و ۲۰۱۰ میلادی مصادف با سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۹ هـ.ش) را به منظور بررسی تغییرات کاربری اراضی مورد استفاده قرار گرفت. پس از برش منطقه مورد نظر از روی تصاویر، با بهره‌گیری از نقشه‌های موجود و از راه بازدید زمینی و تفسیر دیداری و اسناد موجود

کاربری‌ها را در مرحله پیش از طبقه‌بندی و بعد از طبقه‌بندی برداشت شد و با در نظر گرفتن تفکیک‌پذیری باندها، با توجه به این که الگوریتم‌های طبقه‌بندی پیکسل پایه بر پایه ماتریس واریانس و کوواریانس عمل می‌کنند؛ باندهای مناسب برای طبقه‌بندی منظور شد. بعد از ارزیابی احتمالات در هر کلاس، پیکسل‌ها به کلاس‌هایی که بیشترین شباهت را دارند، اختصاص می‌یابند و نقشه‌های موردنظر با استفاده از نرم‌افزار ENVI و روش طبقه‌بندی نظارت شده از نوع بیشترین احتمال، طبقه‌بندی تصاویر به دست آمد. پس از تبدیل نقشه طبقه‌بندی از حالت رستری به برداری و در نهایت تبدیل به شکل GeoDataBase، وارد محیط ArcGIS9.3 شده و به صورت نقشه‌های مورد نظر در آمده، سپس با استفاده از نقشه و جداول اطلاعاتی مربوط به آنها، اعداد بدست آمده برای هر یک از کاربری‌ها محاسبه گردیده است و محاسبات انجام شده بیانگر چگونگی تغییرات کاربری‌ها در طی این دو دوره (۲۴) ساله و میزان افزایش کاربری‌های شهری و کاهش کاربری‌های کشاورزی و باغی می‌باشد. همچنین نقشه‌های کاربری اراضی منطقه در طی دو دوره ۱۳۸۱، ۱۳۹۵ با تمام انواع کاربری‌ها مورد بررسی قرار گرفته است تا میزان افزایش کاربری‌های گردشگری نسبت به سایر کاربری‌های شهری مورد مقایسه قرار گیرد.

شکل ۲- کاربری اراضی شهر کرمانشاه در سال ۱۳۶۵

شکل ۳- کاربری اراضی شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۹

چنان‌که در شکل‌های (۲ و ۳) مشاهده می‌شود در نقشه سال ۱۳۶۵، زمین‌های کشاورزی زیادی در جهات شمال و قسمت‌هایی از شرق، غرب و جنوب، اراضی باير در جهات مختلف شهر وجود داشته‌اند اما در شکل (۳) یعنی سال ۱۳۸۹ توسعه شهر به سمت شمال و جنوب شهر گسترش یافته و بخشی از اراضی باير و زمین‌های کشاورزی را به زیر ساخت و ساز برده است و با رشد شهر به سمت شمال شهر،

بخشی از اراضی کشاورزی مورد ساخت و ساز قرار می‌گیرد و با بن‌بست رسیدن شهر در جهات شمال برخورد با موانع طبیعی، رشد شهر در این قسمت‌ها محدود شده است و توسعه شهر به سمت جنوب، شمال‌شرق، شمال‌غرب و جنوب‌غرب هدایت گردیده است. یکی از دلایل توسعه شهر کرمانشاه به سمت شمال، وجود آب و هوای مطبوع و زیبا بودن مناظر کوهها بویژه در قسمت‌های شمالی شهر و در جنوب هم نزدیکی به سراب قنبر و وجود باغات در این بخش شهر می‌باشد.

جدول ۵- مساحت کاربری‌های شهر کرمانشاه و میزان تغییرات آنها از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۹

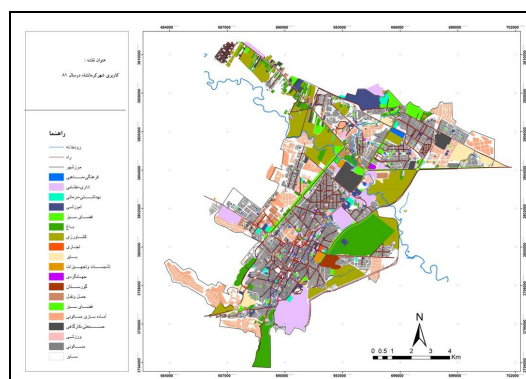
نوع کاربری	مساحت به متر مربع ۱۳۶۵	مساحت به متر مربع ۱۳۸۹
کشاورزی و فضای سبز	۱۵۲۱۸۱۰۰	۱۱۶۷۹۳۰۰
مسکونی	۳۰۲۰۶۷۰۰	۴۳۰۴۲۵۰۰
بایر	۵۲۴۴۳۰۰۰	۲۷۴۹۱۴۰۰
راهها	۲۷۶۳۰۰۰	۱۷۶۷۱۵۰۰
آب	۵۳۰۱۰۰	۱۲۷۶۲۰۰

با بررسی جدول (۵) مشاهده می‌شود که در دوره زمانی ۱۳۸۹ نسبت به ۱۳۶۵ در شهر کرمانشاه به کاربری‌های شهری افزوده شده است و کاربری‌های کشاورزی، باغی و بایر کاهش یافته‌اند. در واقع افزایش قابل توجه کاربری‌های شهری منجر به کاهش کاربری‌های دیگر شده است که علت اصلی این میزان تغییر کاربری، توسعه کالبدی شهر می‌باشد و در اثر تأثیر مستقیم این توسعه (به زیر ساخت و ساز رفتن زمین‌های کشاورزی) یا تأثیر غیرمستقیم آن (عدم استفاده از زمین‌های کشاورزی به علت سوداگری زمین و افزایش قیمت و اضافه کردن آنها به محدوده شهر) زمین‌های کشاورزی شهر از بین رفته است و در نتیجه با گسترش شهر اراضی که در پیرامون آن هستند مورد ساخت و ساز قرار گرفتند. با توجه به نقشه‌های کاربری شهری سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵ میزان تغییرات کاربری‌ها مشخص می‌باشد. (شکل‌های ۴ و ۵)

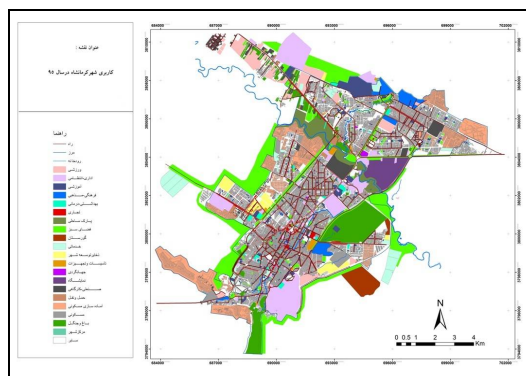
با مقایسه نقشه کاربری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵ (شکل ۴ و ۵)، کاربری کشاورزی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۸۱ کاهش داشته است. چون اراضی کشاورزی اطراف شهر همان‌طور که در نقشه برگرفته از تصاویر ماهواره‌ای هم مشخص شد به زیر اراضی مسکونی و کاربری‌های شهری در آمده‌اند ولی مساحت فضاهای سبز

تفریحی در سال ۸۱، ۳۶۸۴۸۱۵ مترمربع بوده که در سال ۹۵ به ۱۶۲۶۲۰۴۱ متر مربع رسیده است که این افزایش در تعداد پارک‌ها، فضای سبز اطراف کمربندی‌های شهر و رودخانه قره‌سو و ... می‌باشد. مساحت کاربری جهانگردی ۱۶۰۲۲۹ متر مربع بوده که در سال ۹۵۱۳ به ۹۸۶۷۰۸ متر مربع رسیده و افزایش قابل توجهی داشته است که تقریباً ۶ برابر شده است. دلیل آن را می‌توان افزایش توجه به بخش گردشگری و توسعه طرح‌های گردشگری در دهه اخیر دانست.

مساحت کاربری تجاری نیز ۸۰۴۲۰۹ بوده که بنا بر نقشه پیش‌بینی کاربری شهر، در سال ۱۳۹۵ به ۲۲۷۴۹۸۳ افزایش خواهد یافت (جدول ۶ و شکل ۶). یکی از دلایل آن در حال اجرا بودن طرح ساماندهی بافت فرسوده و مرکزی شهر و احداث هر چه بیشتر مجتمع‌های تجاری در این قسمت شهر، توجه بیشتر مردم به خرید در این منطقه به دلیل مرکزیت منطقه‌ای در بین استان‌های غربی کشور می‌باشد.

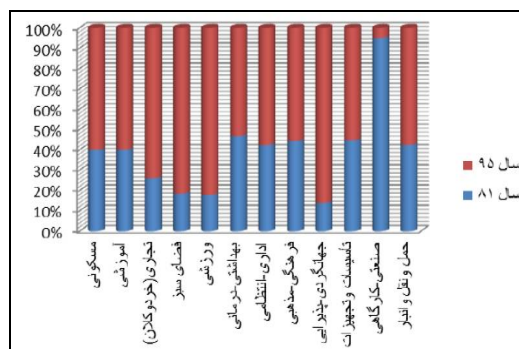
شکل ۴- نقشه کاربری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۱

شکل ۵- پیش‌بینی نقشه کاربری شهر کرمانشاه برای سال ۱۳۹۵

جدول ۶- مساحت کاربری های شهری در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵

کاربری	مساحت سال ۱۳۸۱	مساحت سال ۱۳۹۵
مسکونی	۱۹۱۴۵۴۳۱	۲۸۶۸۳۲۷۵
آموزشی	۲۹۶۷۱۸۵	۴۴۲۸۷۱۳
تجاری (خرد و کلان)	۸۰۴۲۰۹	۲۲۷۴۹۸۳
فضای سبز	۳۶۸۴۸۱۵	۱۶۲۶۲۰۴۱
ورزشی	۵۶۹۷۷۲	۲۶۰۲۶۲۲
بهداشتی - درمانی	۸۵۹۴۱۲	۹۷۵۲۳۵
اداری - انتظامی	۱۴۶۷۹۷۱	۱۹۸۴۸۹۰
فرهنگی - مذهبی	۲۷۳۹۲۴	۳۴۴۲۰۱
جهانگردی - پذیرایی	۱۶۰۲۲۹	۹۸۶۷۰۸
تأسیسات و تجهیزات	۱۱۶۲۱۸۲	۱۴۳۴۱۶۹
صنعتی - کارگاهی	۲۶۳۰۹۷۲	۱۳۷۶۸۰
حمل و نقل و انبار	۲۱۸۱۹۷۲۸	۲۹۳۱۴۴۰۹
جمع	۷۶۸۵۸۷۸۰	۸۹۴۲۸۹۲۶

شکل ۶- مقایسه مساحت کاربری های شهری در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵

۴- نتیجه گیری

گردشگری، علاوه بر منافع خاص اقتصادی، می تواند به حفاظت آثار تاریخی و توسعه تأسیسات زیربنایی منجر شود و در بعضی از موارد یک نیروی حیاتی برای توسعه کالبدی شهر باشد. نقش گردشگری در توسعه شهر در مکان هایی که عناصر و پیش زمینه های بخش گردشگری وجود دارد، جزو لاینفک توسعه شهر می باشد. از جمله آثار گردشگری در منطقه مورد مطالعه، شاخص های کالبدی مورد بررسی قرار گرفتند. برای آزمون این فرضیه، شش مؤلفه کالبدی تحلیل شد. آزمون معناداری

شاخص‌های این فرضیه در سطح آلفای ۰/۰۵ بیانگر این مطلب است که از دیدگاه مسئولین آثار گردشگری بر مؤلفه‌های گسترش فضاهای خدماتی از قبیل رستوران‌ها، هتل‌ها، فست فودها و...، افزایش فضاهای تفریحی و گردشگری، بهبود امکانات اقامتی (هتل، مسافرخانه)، بهبود راه‌ها مورد تأیید و مؤلفه‌های تغییرکاربری اراضی شهری، ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی رد شده است از نظر مردم هم تأثیر گردشگری بر مؤلفه‌های گسترش فضاهای خدماتی از قبیل رستوران‌ها، هتل‌ها، فست فودها و ... در مسیر محورهای گردشگری شهر، افزایش فضاهای تفریحی و گردشگری، بهبود امکانات اقامتی (هتل و مسافرخانه)، ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی، بهبود راه‌ها مورد تأیید و مؤلفه تغییر کاربری اراضی شهری رد شده است.

بر اساس نتایج این بررسی از نظر مردم میزبان و مسئولین مؤلفه‌های کالبدی ۷۴ درصد از گردشگری تأثیر پذیرفته‌اند. همچنین برای بررسی این فرضیه و نشان دادن روند توسعه کالبدی شهر از تصاویر ماهواره‌ای سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۹ استفاده شد که بر اساس این تصاویر ماهواره‌ای و بررسی نقشه کاربری سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵ شهر کرمانشاه و محاسبه مساحت کاربری‌های شهری طی این سال‌ها در نرم‌افزار ArcGIS و مقایسه کاربری‌ها در این دو دوره زمانی، کاربری‌های جهانگردی افزایش یافته و توریسم در توسعه کالبدی شهر نقش داشته است.

پیشنهادها

- برای دستیابی به رشد و شکوفایی در گردشگری منطقه و توسعه این شهر، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:
- تدوین جشنواره‌های فرهنگی در طول سال به خصوص در فصول گردشگری و تعطیلات توسط سازمان میراث فرهنگی و با همکاری شهرداری برای معرفی صنایع دستی، موسیقی و پوشاک محلی، غذاهای محلی به گردشگران.
  - احداث پارکینگ‌های طبقاتی در نزدیکی جاذبه‌ها.
  - اتخاذ تدابیری به منظور حفاظت بیشتر از جاذبه‌های تاریخی و طبیعی موجود در محدوده شهر.
  - افزایش مشارکت بخش خصوصی به منظور سرمایه‌گذاری در فضاهای گردشگری.

- احداث مراکز خرید مجهز برای عرضه محصولات فرهنگی و صنایع دستی در نزدیکی هتل‌ها.
- سرمایه‌گذاری و ساخت پروژه‌های ورزشی به دلیل توان این شهرستان در ورزش‌های باستانی و جدید و گردشگری ورزشی.
- تنوع بخشی به جاذبه‌ها و ارتقای سطح کیفی مراکز سرگرمی، تفریحی و فرهنگی - هنری.
- بهبود خدمات رفاهی بین‌راهی و افزایش تعداد مجتمع‌های خدمات رفاهی بین راهی.
- بهبود و گسترش سیستم حمل‌ونقل زمینی، ایجاد شبکه ریلی و توسعه خطوط هوایی.
- مشخص کردن مکان‌هایی برای کمپ‌های گردشگران که در آن مکان‌ها امکانات اولیه برای زندگی وجود داشته باشد و از لحاظ دسترسی هم در موقعیت مناسب قرار داشته باشد.

فهرست منابع

۱. ایراندوست، کیومرث. (۱۳۸۵). بررسی اجمالی از روند رشد و توسعه شهر کرمانشاه. آموزش جغرافیا. سال ۱۶، شماره ۵۸.
۲. بحرینی، حسین. (۱۳۷۷). فرایند طراحی شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳. رهنمایی، محمدتقی. (۱۳۹۰). گردشگری شهری. تهران: انتشارات سازمان دهیاری‌های کشور.
۴. رضوانی، علی اصغر. (۱۳۸۶). جغرافیا و صنعت توریسم. تهران: انتشارات پیام نور.
۵. حاجی‌نژاد، علی. پورطاهری، مهدی. احمدی، علی. (۱۳۸۹). تأثیرات گردشگری بر توسعه کالبدی - فضایی مناطق شهری (مطالعه موردی: بانه). مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۷.
۶. زنگی‌آبادی، علی. (۱۳۷۲). تحلیل الگوی توسعه فیزیکی شهر کرمان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
۷. شیعه، اسماعیل. (۱۳۷۹). کارگاه برنامه‌ریزی شهری. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
۸. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
۹. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
۱۰. محمدی، جمال. (۱۳۷۵). عوامل مؤثر بر توسعه و گسترش کالبدی شهرها. خلاصه مقالات اولین سمینار مشترک شهرسازی و ابنیه تاریخی، زنجان: دانشگاه زنجان.
۱۱. محمدزاده، شیرزاد. (۱۳۸۱). بررسی اثرات توریسم بر کاربری اراضی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد توریسم، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۱۲. موحد، علی. (۱۳۸۶). گردشگری شهری. اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران.
۱۳. مهندسین مشاور تدبیر شهر. (۱۳۸۱). طرح تجدید نظر طرح جامع کرمانشاه. کرمانشاه: سازمان مسکن و شهرسازی استان کرمانشاه.
۱۴. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان کرمانشاه. (۱۳۹۰).
۱۵. هوشیار، حسین. (۱۳۸۴). دیدگاه‌ها، عوامل و عناصر مؤثر در توسعه فیزیکی شهرهای ایران. مجله رشد آموزش جغرافیا. شماره ۷۰.
۱۶. یلوه، مصطفی. (۱۳۷۹). روند والگوی توسعه فیزیکی شهر کرمانشاه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران.
17. Barker, Michael., Stephen, J., (2002). **Visitor safety in urban tourism environment: the case of Auckland, New Zealand.** Cities. Vol.19, No.4.

18. Donald, E., Hawkins, S.M., (2007). **The world Banks Role in Tourism development**. Annual of tourism, Research. Vol.34. No.21.
19. Eccles G., Costa J., (1996). **Perspectives on tourism development**. International Journal of Contemporary Hospitality Management. Vol.8. Nu.7, pp:44-51.
20. Lesly, F., (1997). **Sustainable Tourism**. Edited by France, Lesley A. London. pp:26-27.
21. Svedsater, Henrik., (2003). **Economic value of the Environment: How coitizens make sense of contingent valuation Question**. Land Economic. Vol.79.No.1.
22. United Nation., (2008). **UN World Human Development Report 2007-2008**: www.UM.org.2008/6/24.22:00.
23. Zand Moghaddam, M., Ranjbary, M., (2010). **Impact of Tourism Activities on the Use of Urban land**. Iranian journal of Tourism & Hospitality. Vol.1. No.1.